

Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar

(Abstract)

Conjunction in Turkish Language

Hassan Mohammed Farhan

Lecturer/regional studies center/ university of mosul

It is a tool which plays the function of conjuncting among words, phrases and sentences. Its function and meaning become clear during the text and it doesn't come single for it has no meaning alone.

In fact, conjunctions in Turkish language are not existed in origin but the effect of other foreign languages upon the Turkish language has become necessary to enrich the Turkish language by this tool.

Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar

Hassan Mohammed Farhan*

Önsöz

Türkiye Türkçesinde bağlaç, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir bağlaç kuran edatlardır.

Türkçede aslında bağlaç edatı yoktur. Bağlaç edatı Türkçede sonradan ve yabancı dillerlerin tesiri ile ortaya çıkmıştır.

Bu sebepten dolayı Türkçede kullanılan bağlaç edatlarının büyük bir kısım yabancı asıllıdır.

Türkçede olanlar da bazı isim ve fiil şekillerinin sonradan edatlaşması ile ortaya çıkmıştır.

* Hasan Mehmet Ferhan, Musul Üniversitesi – Bölgesel Araştırma Merkezi.

Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar

Türkiye Türkçesinde grameri üzerinde son yıllarda yapılan metin kaynaklarına dayalı araştırma ve incelemelerle, bu konudaki tartışmalı Toplantılar, Türkçe gramerinde bir çok konuda yöntem, sınıflandırma ve değerlendirme açlarından, Şimdiye kadar yerleşmiş bir takım eski yargıların artık değiştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Bu bağlamda üzerinde durulacak konulardan biride bağlaçtır.

Bağlaç türkçede çok geniş bir yer tutar, bu sebepten dolayı bağlaçlar, kelimeleri, kelime guruplarını, cümleleri ve kimi zamanda paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir.

Bağlaçlar Türkiye Türkçesinde, bu konudaki genel değerlendirmeye bir açıklık getirmek istiyoruz.

Türkçede eş değerli olan kelime ve kelime guruplarının bağlaçsız olarak yan yana getirilmesi, isim-fiil, sıfat-fiil ve özellikle zarf-fiil gibi çekimsiz fiillerin ve bazı edatların bağlaç görevi yüklenmiş olmaları, ayrıca bağlaç için yeryer virgül ve Tonlara da başvurulmuş olması⁽¹⁾, bazı dilbilgilerinde bu konuyu işleyen bazı eserlerde, Türkçede aslında bağlaç bulunmadığı için ve bunlardan

sonra bazı yabancı dillerin ortaya çıktığı yargılara yol açmıştır⁽²⁾. diyebilirizki Türkçede bağlaçların ancak "karahanlı devresinden itibaren kendisini belli ettiği" biçimindeki yargılarda yer almıştır⁽³⁾. Bağlaçların Türkçede Tarihi gelişme seyrinde ve bunlar, gözden geçirilmesi, bu yargıların doğru olmadığını ortaya koymalıyız.

Eski Türkçeden başlayarak bu güne kadar uzanan dönemde eş değerli sözlerin araya her hangi bir bağlaç almadan art arda sıralandığı doğrudur. Köktürk yazılarına gelince: Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin "Türk ulusunun adı ve sanı yok olması diye", uyg – ögkan "ana ve baba". Tengrili yirlide "yerde ve gökte", nomug türüg "kanun ve töreyi", Türkiye Türkçesinde açık saçık "açık ve saçık", ana baba "ana ve baba".

XIV. yüz yıl gramer ve sözlüklerinden olan kitabü'l ıdrakta Türkçede Arapçanın ve'sine karşılık olan bir kelimenin bulunmadığına işaret edilerek "Türkler iki veya daha ziyade ismi yekdiğerine atfetmek istedikleri zaman, birbirine raptetmeksizin isimleri sıraile serdederler" deniliyor⁽⁴⁾.

XV. yüzyıl eseri olan ettubfetü'z- zekiyye'de de Türkçede Arapçadaki gibi = , ve'ile bağlaç gösteren bir kelime yoktur. Eğer Türkçede bağlaç yapılmak istenirse, belirtili olan ism-i faile eşit olarak – P getirilir: alıp ketti, alıp kel, alıp keldim denir"⁽⁵⁾.

Eski Türkçede ve aynı durumda cümle şekilleri ile de tanıklanmaktadır. Sırf ve bağlacı ile ilgili bu açıklamaya bakarak Türkçede aslında bağlaç bulunmadığı bakımından veya yapıcı geç geliştiği⁽⁶⁾ şeklinde kesin ve genel bir yargıya varmak doğru değildir. Çünkü kitabü'l idrak'te de ettubfetü'z – zekiyye'de de aynı bölümde andan "ve, sonra, birazsonra", takı, dağı "ve, dahi", ereyne "lakin" gibi bağlaç olan öteki sözler üzerinde de durulmaktadır.

Eski Türkçeye gelince kelimeleri ve kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan bağlaç görevinde birçok kelime, edat,- A, - I /- U ve- p'li zarf fiiller vardır. Bunların köktürk yazıtlarında sayısı sınırlı olsada uygut metinlerinde sayılar hayli kabarıktır. Köktürk metinlerinde azu "ve, veya", artukı "daha fazlası, aşırısı". Uygur metinlerinde yine azu, amtı "şimdi, yine", ançula yine "yine öyle", antabasa "bunun üzerine" gibi bağlaçlar vardır. Budurum göz önünde bulunurken, Türkçede aslında bağlaç yoktur.

Türkçede bağlaç görevinin hangi yollarla karşılanmış olduğunu, bu işler içinde, Türkçenin şekil bilgisi sisteminde hangi ek ve kelimelerin kullanılmış olduğunu belirtmek daha gerçekçi bir değerlendirme olur. Çünkü bütün diller gibi, Türkçenin bağlaca ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı dilin yapı ve işleyiş özelliklerinden faydalanarak Türlü biçimlerde karşılamıştır.

Türkçede bağlaç oluşturan özel ekler, eş değerli kelime ve kelime gruplarının yan yana sıralanması veya virgül ve noktalı virgüllerle birbirine bağlanması. Yer yer bu görer için şart ekinin, bazı edatların, çoklukla kalıplaşmış veya kalıplaşmamış olan zarf – fiil şekillerinin veya bazı kelimelerinin kullanılmış olması, Türkçenin yapı ve anlatım özelliklerinden kaynaklanan dilinin bağlaç ihtiyacını hangi yollarda karşıladığını ortaya koyan göster geleridir.

Ancak şurasınıda vurgulayarak belirtmek gerekir ki, ta uygur döneminden başlayarak, dini metinlerin aslına daha uygun bir biçimde aktarıla bilmesi için aktarılan dillerdeki bağlaçlı anlatımların Türkçeye uyarlanması, yabancı cümle kuruluşlarına bakarak yeni Türkçe şekillerin oluşturulması söz konusu ola bilir.

Eski Türkçede bağlaç olan ve yukarıda belirtilen bu şekiller, orta Türkçeden sonra yavaş yavaş kaybolmuş ve yerlerini ortak islam kültürünün etkisi altında ya Arap ve fars dillerinden girme bağlaçlara yahut da doğrudan doğruya Türkçenin kendi yapısından oluşturduğu yeni yeni şekillere bırakmıştır.

Bu gün öteki Türk lehçelerinden olduğu gibi Türkiye Türkçesinde zengin bir bağlaç kadrosu vardır. Türkçede dilin temel yapısını isim ve fiil grubuna giren anlamlı kelimeler oluşturduğundan, görevli kelimeler, dilin yapı ve işleyişindeki sistem özelliğine bağlı olarak pek az

istisnası ile bu iki gruptan alınan sözlerin yeni birer şekillenmeden geçmesiyle oluşmuştur.

1- Türkiye Türkçesinde bağlaçlar yapıları bakımından incelendiğinde, oluşumu, bir kısım Türlerinde zaman sürecine bağlı bir gelişmeden geçtiği görülür.

2- Türkiye Türkçesinde bağlaçlar kökenleri bakımından üç gruba ayrılır.

A- yabancı kökenli bağlaçlar: bunlar ortak islam kültürünün etkisi altında, Türkçeye Arap ve fars dillerinden girmiş olan bağlaçlar bugün uzanan kalıntılardır: adeta, aksi balde, aksi Taktirde, amma, ama, ammaki, fakat, galiba, nihayet, vakıa, hiç, meğer, meğerki.

B- Arapça– Farsça, Farsça– Arapça, Arapça – Türkçe, Farsça– Türkçe. Kelime ve şekillerin birbirine karışmasından oluşmuş karışık nitelikte bağlaçlar: belki, belkim, bilmemki, canımdemek ki, hiç şüphesiz, hiç yoksa, nasılsa, ne varki, sadece, sanki, şnkadarki.

C- Türkçe bağlaçlar: Türkçede bağlaçların sayısı pek çoktur. Bunlar: açıkçası, ancak, arkasından, ayrıca, anlaşılın, bak, bakalım, bakarsın, bereket versin, böylece, istersen, olsa olsa, sakın ola, yine, yoksa...

3- Bağlaçları şekil yapıları ve şekil bilgisi ölçüleri ile değerlendirdiğimiz oluşmalarını şu gruplara ayırabiliriz:

A- Bağlaçların bir kısmı tek kelimedenden oluşmuştur: açıkçası, adeta, belki, ayrıca, çünkü, derken, kısaca, lakin, mutlaka, nedense, öylesine, şüphesiz, yalnızca, yeniden, yoksa, zaten...

Bağlaçlar, kelimeyi oluşturan ek- kök bütünleşmesinde: açısında, Türkçe kökenli bağlaçlar görülen durumu şudur:

1- Bağlaçların bir kısım doğrudan doğruya isim, sıfat, edat ve zarf olan sözlerin aynı zamanda birer bağlama görevi yüklenmiş olmalarıyla oluşmuştur: ancak, artık, ayrıca, böylece, demek, dolayısıyla, evvela, işte, kısaca, nihayet, önce, öyle, şimdi, şöyle, yalnız, yok.

Yüzkere kendi kendine karar vermişti. Artık Alinin işlerine karışmasına metlik vermiyecekti.

Demek dün geceki eğlencenin sebebi budu şimdi anlaşıldı.

2- Birkısım bağlaçlarında isim soylu sözlerin bazı isim çekimi veya iyelik ve isim çekimi ekleriyle genişletilerek kalıplaşmasından oluşmuştur: ardından, arkasından, gerçekten, doğrusu, kısacası, aksine, tersine, örneğine..

- Gerçekten, bir hitit harabesine benzeyen bu köyde, insanların, Toprak altından çıkarılmış kırık dökük heykellerden varkı ne?

- Trenler onca yükü çekmiyordu. Öylesine doluydu.

3- bağlaçlar içinde şimdilik, üstelik, böylelikle, öncelikle, özellikle gibi anlaşılan sıfat – fiil ekiyle, derken, diye, yine, örneklerinde görüldüğü gibi zarf – fiil ekleriyle kurulmuş olanları da vardır:

Gördüğüm dairenin çok kullanışlı bir palanı vardır.

Anlaşılan binayı yapan inşaat işlerinden iyi anlıyordu.

4- Değilse (hiç değilse) nasılsa, gibi türler, - se (<i-se) işaret ile kurulmuş görünüyorsa, bunların aslında birer birleşik kelime durumundadır: değilse (<değil i-se) yoksa (yoki – se) gibi.

Alin'in söyledikleri de ta bir rastlantı idi. Hiçdeğilse, düşünülmeden söylenmişlerdir.

Öyleyse sen niye benimkini değiştirmek istersin.

B- Bir kısım bağlaçlarda şekil bakımından, isim tamlaması, edat grupları, sıfat – fiil grubu, zarf – fiil grubu gibi çeşitli grubu halindedir.

Dil burada bağlaç oluşturmak için dilin cümle yapısından yararlanarak belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler Topluğundan faydalanmıştır: aksi halde, aksine olarak, aksi takdirde, anladığım kadarıyla, bilindiği gibi.

C- iki kelimededen oluşan bir kısım bağlaçlar da vardır.

Bunlar şunlardır: bazen, ba-zen, bir, bir... bir, birbakarsın... bir bakar-sın, biryandan... bir yandan, ne... ne, olsun... ol-sun, ya... ya.

* babası olsun, kendisi olsun hep aynı telden çalıyolar.

* ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli.

Ç- cümle yapısında bazı bağlaçlar da vardır. Bunlar çoğu anlam kayması ve kalıplaşma yoluyla, kendilerinde var olan asıl anlamları veya yargı bildirme özelliklerini yitirerek bütünüyle birer bağlaç dönüşmüşlerdir. Anlamlarını korumuş olan artık bağlaç görevindedir.

Allah bilir ya, bilmemki, bir bakarsın, bize kalırsa, işin aslınabakarsın.

İyi ki gitmedik Allah bilir ya, zaten hiç içimden gelmiyordu.

Sonuç

Türkçede çok geniş olan bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarının, cümleleri kimi zaman da paragraflar.

Şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir.

Bağlaçlar, yukarıda özet olarak belirtmeye çalıştığımız oluşma biçimleri, şekil bilgisi yapıları ve cümle ininde yükledikleri sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, bağlama gibi çok yönlü işlevleri ile Türkçenin anlatım bakımından bir kelime sınıfıdır.

Dipnotlar

- 1- A. N. Kononov, "Türkçede Birleşik cümle problemi", Bilimsel Bildiriler, TDK, Ankara, S. 179.
- 2- Zeynep Korkmaz, Türk Dili, Dil ve edebiyat Dergisi, sayı, 638, S. 118.
- 3- Sezai Güneş, Türk Dil Bilgisi, izmir, S. 251.
- 4- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, S. 119.
- 5- Besim Atalay, TDK yay, istanbul, S. 117 – 118.
- 6- Banyuoğlu, Türkçenin Grameri, TDK yay, Ankara, S. 340.
- 7- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, S. 119.
- 8- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, S. 119.

Kaynaklar

- 1- A. N. Kononov, "Türkçede Birleşik cümle problemi", Bilimsel Bildiriler, TDK, Ankara, 1957.
- 2- Banyuoğlu, Türkçenin Grameri, TDK yay, Ankara, 1995.
- 3- Besim Atalay, TDK yay, istanbul, 1945.
- 4- Sezai Güneş, Türk Dil Bilgisi, izmir, 1997.
- 5- Zeynep Korkmaz, Türk Dili, Dil ve edebiyat Dergisi, sayı, 638, Şubat 2005.
- 6- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, Şubat 2005.
- 7- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, Şubat 2005.
- 8- Zeynep Korkmaz, Adı. Geçen eser, Şubat 2005.

أداة الربط في اللغة التركبية

/

/

مستخلص البحث :

